

A királyi ember (*homo regius*) olyan fogalom, amellyel a magyar késő középkor kutatója nap mint nap találkozik. Ha találomra tízet kiválaszt az 1526 előtti időből fennmaradt kb. 300 ezer iratból, csaknem biztos, hogy lesz szó bennük királyi emberről, inkább több, mint egy helyen. A királyi embernek nevezett személy közreműködése ugyanis mellőzhetetlen volt szinte minden olyan esetben, amikor központi kormányzervek valamely magánszemély vagy intézmény érdekében egy hiteleshely hivatalos közreműködését vették igénybe. Márpedig a fennmaradt magyarországi iratanyag túlnyomó része - az iratpusztulás sajátosságai folytán - éppen ilyen tartalmú: a családok levéltárai magánszemélyek jogi aktusairól szólnak, a hiteleshelyeké pedig a szerv hivatalos működéséről.

Ehhez képest érdekes, hogy a királyi emberekről mindeddig egyetlen tanulmány sem készült. A legfontosabb tudnivalókat a tárgyról Zsoldos Attila foglalta össze nemrég egy lexikoncikk keretében, a tőle megszokott tömörséggel és pontossággal. "A poroszló intézményének 13. századi lehanyatlása után a különböző jogügyletek végrehajtásában segédkező személyeket nevezték az ügyben eljáró személy vagy hatóság után királyi, nádori stb. embernek. Megbízatását egyedi esetekre kapta. A királyi ember által lefolytatott eljárásról a melléje kirendelt hiteleshelyi megbízott tett jelentést. Személye vagy az eljáró hatóság környezetéből, vagy a jogügylet színhelyének (megyéjének) tekintélyes lakosai közül került ki. I. Károly korától több (három-hat) személy közül választották ki, a neveket valószínűleg az ügy kedvezményezettje (kezdeményezője) jelölte meg."¹ Arról, hogy a királyi emberek kijelölése miképp történhetett, itt találunk első ízben véleményt, de hogy az állítás igaz-e, az még természetesen bizonyításra szorul.

A jelen dolgozattal nem az a célom, hogy az eddigi tanulmányok hiányát pótoljam, hanem csupán annyi, hogy megpróbáljak megoldani egy-két homályban levő problémát. Megírásához nem is ez a téma, hanem egy más célú kutatás adott indítékot, amelyet a középkori Valkó megyével kapcsolatban a közelmúltban fejeztem be. Ennek programja az volt, hogy az elérhető legnagyobb pontossággal rekonstruáljam a megye középkori topográfiáját és birtokviszonyait. Évégelt megpróbáltam összeszedni minden adatot, ami a megye 1526 előtti történetére vonatkozik. Függetlenül attól, hogy ez mennyire sikerült, tekintélyes mennyiségű forrás, mintegy 900-1000 oklevél gyűlt össze. Ezeknek mintegy a harmadában fordult elő királyi, nádori vagy báni - azaz macsói báni - ember valamilyen összefüggésben, és ez adta az ötletet, hogy az ebből lesűrhető tapasztalatokat egy külön dolgozatban foglaljam össze.

A adathalmaz nem túl nagy, de arra azért alkalmas, hogy kezdetleges statisztikákat készítsünk belőle. Megállapítható belőle egy olyan, eddig kevésbé ismert - igaz, nem is nagyon érdekes - kérdés, mint a kijelölt királyi emberek

¹ Korai magyar történeti lexikon (9-14. század), Főszerk. Kristó Gyula, Budapest, 1994, 354.

átlagos száma (1. pont). Homogén névanyagon tanulmányozhatjuk, amire eddig nem volt mód, a nemesi névhasználat középkori alakulását (2. pont.). Vizsgálhatjuk a királyi emberek területi illetékességét is (3. pont). Elsősorban mégis két kérdésre voltam igazán kíváncsi. Egyfelől, hogy kik, azaz milyen társadalmi státusú személyek jutottak királyi emberi megbízatáshoz (4. pont); másfelől és főleg, hogy miért éppen ők lettek azok, azaz miképp történt a királyi emberek kiválasztása (5. pont).

A kérdések jellegéből következően azoknak az okleveleknek szenteltem különös figyelmet, amelyekben a hatóság felsorolta ama lehetséges személyeket, akik egy adott ügyben királyi, nádori stb. emberként eljárhattak. Azzal, hogy közülük végül melyik volt az, aki ténylegesen ebben a minőségben fungált, nem látszott érdemesnek foglalkozni. (Később sem mutatkozott olyan körülmény, ami ezt indokolta volna.) Nem volt érdemes továbbá különbséget tenni - Zsoldos sem tett fenti definíciójában - a király, a nádor és a macsói bán emberei között, mert láthatóan valamennyien ugyanabból a körből és ugyanazon a módon kerültek ki. Összesen 157 oklevélben 159 névsort volt módom megvizsgálni. (Két ítéletlevélben a nádor külön embereket rendelt ki a felperes és az alperes számára, ezeket külön számoltam.) Ezekben 879 királyi ember neve olvasható, ezen a viszonylag szerény adatbázison alapulnak tehát az alábbi számítások, és ennek megfelelő óvatossággal kezelendők.

Valkó megye természetesen nem eszményi terep egy effajta vizsgálathoz. Forrásanyaga túlságosan szegényes és egyenetlen; voltaképp csak néhány családi levéltár kisebb-nagyobb töredékeiből áll. A legnagyobb, elég vegyes provenienciájú tétel (59 eset) a Magyar Országos Levéltár Neoregistrata Acta irataiból kiemelt rész, amely Valkó megyére nézve főképp az alsólendvai Bánfiak borói és Perényi Imre nádor atyai uradalmának iratait tartalmazza, bennük számos korábban kihalt előkelő család (Mikolai, Garai, ill. Maróti, vingárti Geréb) oklevelével. Számra igen jelentős, de tartalmában eléggé behatárolt a Zay család hatalmas levéltára (40 eset), amelyben főleg az 1441-ben kihalt Dorozsma nb. Hosszúbácsiak és az 1513-ban kihalt Szentpéteriek vannak képviselve. Jellemző, hogy a 159 esetből 21-et (13 %) a négy falut birtokló Hosszúbácsiak apró-cseprő perei szolgáltatnak, és ezek is csak az 1353-1383 közti évkörből, mert a későbbi évek iratanyaga elveszett. A harmadik legnagyobb - és eddig csaknem kutatatlan - gyűjtemény a Draskovich grófok levéltára (26 eset), többek között gibárti Keserű István alnádor irataival, aki a Jagelló-kor nagy birtokszerezője volt a megyében. Szinte teljesen megőrződött - a rokon gersei Petők révén, a Festetics levéltár iratai között - a Bár-Kalán nemzetségből eredő és a Hosszúbácsiakéhoz hasonló vagyónú Szentszalvátoriak iratanyaga (10 eset), de ez sajnos lezárul 1420-szal, amikor a család kihalt. A fennmaradó 24 eset más levéltárak valkói vonatkozású darabjaiból származik; így például ama határ- és hatalmaskodási perekből, amelyeket a Bács megyei Szond (ma Sonta, Jugoszlávia) földesurai, az óbudai apácák folytattak szomszédos valkói birtokosokkal, elsősorban az Erdődöt (ma Erdut) birtokló titeli préposttal.

Mindent egybevéve kétségtelen, hogy előnyösebb lett volna a királyi emberek intézményét olyan megyén megvizsgálni, amelynek forrásbázisa nagyobb és kiegyensúlyozottabb. Sok ilyen megye van, és reméljük, hogy az egyik egyszer majd hasonló kutatás tárgya lesz, de a közeljövőben erre nem sok kilátás van. Egyelőre azzal az anyaggal kell gazdálkodnunk, amink van. Néhány következtetés levonására, mint látni fogjuk, ez is elegendő.

1. A királyi emberek száma

Borsa Iván már évekkel ezelőtt megfigyelte, hogy 1321 előtt minden parancslevélben csak *egy* személy van megnevezve királyi emberként². 1321 óta azonban mindig lehetséges volt a helyszínen választani a vagylagosan felkínált személyek közül; ezek egyike volt az, aki aztán *altero absente* - ahogyan az 1330 táján megkövesedő formula kifejezte - a feladatot végrehajtotta. Eleinte csak két név szerepelt a kínálatban, de hamarosan három, majd még több. Valkóban 1353-tól találkozunk négy királyi emberrel, 1365-től ötten, 1369-től hatval, 1373-tól héttel és 1379-től nyolccal, kettővel viszont utoljára 1383-ban. Mátyás idején kivételképp 9, 10, sőt 11 főnyi listákra is akadunk,³ de a szokásos szám 5-7 között maradt, ennek megfelelően az 1387-1500 közti évkör 98 esetének átlaga 5,9-nek adódik. (Ugyanez I. Lajos idején még 3,5 körül volt.) Megoszlásukat az alábbi adatsor mutatja:

3 név	11 esetben
4 név	13 esetben
5 név	19 esetben
6 név	19 esetben
7 név	16 esetben
8 név	12 esetben
9 név	4 esetben
10 név	3 esetben
11 név	1 esetben

Arra, hogy ennél is több személyt soroljanak fel, csak a korszak legvégéről találtam példát, ezek viszont szélsőségesek. Nem kevesebb mint 19 ill. 15 királyi ember neve állt a listán, mikor Perényi Imre nádort 1505-ben, 1506-ban és 1507-ben - három különböző okból - beiktatták a valpói (Baranya m.), aszúági (Körös m.) és atyai (Valkó m.) uradalmakba⁴.

² Borsa Iván, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, II. k., 4. füzet., 1290-1301, Budapest, 1987, 35. (3702. sz.).

³ Ez utóbbi 1480-ból, Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai levéltár (alább: Dl.) 18 438.

⁴ Dl. 21 503, 21 535, 21 712.

2. A névforma

Nyilvánvaló, hogy a hatósági iratban egyértelműen kellett megjelölni, ki az a személy, akire az utasítás vonatkozik, a névhasználatot azonban nem befolyásolták más tényezők, például birtokjogi megfontolások. Többé-kevésbé biztosnak látszik, hogy a királyi emberek névsoraiban azokat a neveket olvashatjuk, amelyeket a közösség ténylegesen használt, hogy másoktól megkülönböztesse őket. (A jogi aktusok többi szereplőjéről ez nem mindig állítható ilyen bizonyosan.) Ezért ezek a listák, legalább is a nemesség körében, alighanem a legfontosabb forrásai az élő névhasználatnak, nem érdektelen tehát ebből a szempontból is szemügyre venni őket.

A 14. században egy személy megkülönböztetésének közismerten két leggyakoribb módja lakóhelyének és/vagy apja keresztnévének a megadása volt. A nemesek ekkoriban még kizárólag saját birtokukon laktak, a lakóhely és a családi birtok neve tehát egybeesett. Lehetett azonban ugyanannak a birtoknak több neve, a birtokosnak magának pedig több birtoka azaz - akár egyazon megyén belül is - több lakóhelye, tehát ugyanaz a személy egyidejűleg több nevet is viselhetett. E kettő - az apa és a lakóhely neve - mellett jóval ritkábban folyamodtak a harmadik lehetőséghez: valamiféle ragadványnévhez, amely ekkoriban még, akár a másik kettő, mindig a személyhez kapcsolódott, azaz nem öröklődött, és így nem vált még családnévvé.

Statisztikánkban ebben az időszakban (1321-1400) 233 esetben fordul elő királyi ember. (Ugyanannak a személynek minden említését külön számoltam.) Ezekben a keresztnéven kívül szerepel még

birtoknév	213 esetben (91 %)
az apa neve	135 esetben (58 %)
ragadványnév	22 esetben (10 %)

A ténylegesen használt nevek e három elem kombinációiból adódtak. A kombinációk megoszlása gyakoriság szerint az alábbi:

keresztnév + apa neve + birtoknév	117 (50 %)
keresztnév + birtoknév	77 (33 %)
keresztnév + ragadványnév + birtoknév	18 (8 %)
keresztnév + apa neve	16 (7 %)
keresztnév + ragadványnév	3 (1 %)
egyéb	2 (1 %)

Mint látszik, a korszak jellegzetes azonosító neve a háromelemű név, amelyben tehát mind a birtok (lakóhely), mint az apa nevét feltüntették. Feltűnő, hogy a lehetséges három elemű kombinációk közül egy nem fordul elő: a keresztnév + ragadványnév + apa neve, amely egyéb korabeli forrásból természetesen ismert, de a névadásnak úgy látszik nagyon ritka formája volt. És

csupán két olyan esetet találtunk, amely nem volt besorolható egyik kategóriába sem⁵.

Merőben más a névtípusok megoszlása az 1401-1450 közötti időszakban. A 198 esetet osztályozva ezt találjuk:

keresztnev + birtoknev	111	(56 %)
keresztnev + apa neve + birtoknev	62	(31 %)
keresztnev + ragadványnev + birtoknev	20	(10 %)
egyéb	5	(3 %)

Vagyis birtoknevet ekkor már gyakorlatilag minden esetben találunk, az apa neve viszont eltűnően van. Csakugyan, 1439 után szinte nem találkozunk vele többé. A két későbbi kivételt valószínűleg az magyarázza, hogy a személy azonosításához a szokásos elemek nem voltak elegendők. (Az is elképzelhető, de eseteinkben nem igazolható, hogy a -fi típusú családnevek korai előfordulásait kell látnunk bennük.)

Az 1450-1526 közötti időszakot az eddigieknél jóval gazdagabb névanyag, 448 eset alapján vizsgálhatjuk. Megoszlásuk, egyelőre pusztán a formai jegyek (azaz a név latinul leírt formája) alapján így fest:

keresztnev + birtoknev ⁶	305	(68 %)
keresztnev + "ragadványnev" + birtoknev	124	(28 %)
keresztnev + "ragadványnev"	19	(4 %)

Első tekintetre úgy tűnik, hogy ugyanaz a névtípus dominál, mint az előző korszakban, csak még nagyobb mértékben. Ezen kívül jelentősen megnőtt annak a névelemnek az aránya, amely a korábbi ragadványnevekre emlékeztet. A fogalmat azonban idézőjelbe kell tennünk, mert túlnyomó részük ekkor már nem ragadványnev, hanem családnév, a szó modern értelmében. Mi mutatja ezt?

Elsősorban azok a nevek, amelyekben *magyar -i képzővel ellátott birtoknev* jelenik meg. Névanyagunkban első példája ennek egy keltezetlen fogalmazvány az 1474-78 közti évekből, amelyről más összefüggésben még szó lesz. Ebben az öt királyi ember közül egynek a neve *Georgius Rwchy* alakban olvasható, nyilvánvalóan a szokásos *Georgius de Rwch* helyett. 1484-től kezdve a hivatalos iratokban is elő-előfordulnak a hasonlóan, azaz csak magyarul leírt nevek (1484: *Bathy*, 1493: *Malony*, 1515: *Panythy*); ahol tehát a latin *de* + helynév névformát egyedül annak magyar nyelvű formája helyettesítette.⁷ Valószínű, hogy ezeket már családnévnek tekintették, ezért írták magyarul. Pontosan ugyanekkor tűnik fel ugyanis a három elemű neveknek ama új típusa, amelyben a birtoknev mellett a fő

⁵ 1380: *Paulus Thabor filius Johannis filii Thabor*, Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai fényképgyűjtemény (alább: DF) 265 585; 1392: *Johannes filius Martini filii Nicolai Kencher [=Kecher] de Radouan*, Dl. 7767.

⁶ Két esetben az apa nevével együtt, ld. előbb.

⁷ [1474-78]: DF 265 729; 1484: DF 285 278; 1493: DF 233 475; 1515: DF 265 636.

elem - immár mint családnév - egy másik, magyar képzővel ellátott helynév. Első példája anyagunkban 1483-ból való (*Johannes Thomiczay de Zenthmaria*)⁸, és a továbbiakban egyre gyakrabban találkozunk vele. Ha volna kétségünk, hogy ilyen esetben már valódi családnévvél van dolgunk, eloszlatja ama sajátos, később oly kedvelt változat megjelenése, amelyben a családnév és birtoknév azonos. Valkóból ez 1517-től adatható (*Matheus Iregh de Iregh*)⁹.

Mindebből világos, hogy a latinul leírt kételemű neveket *legkésőbb* 1470-80 tájától családnévként kezelhetjük. Jól igazolható ez azokkal a kételemű nevekkal, amelyekben a *de* + *birtoknév* bizonyíthatóan egy magyar családnév latinul írt formája. Ilyesfélére egy 1474-i iktatóparancsban bukkanunk először, ahol Varjadi Császár Tamás neve *Thomas de Chazar* alakban fordul elő¹⁰. Legközelebb 1493-ban jelenik meg Szentmáriai Tomica István *Stephanus de Thomycza* néven, és a továbbiakban ez a típus már korántsem ritka¹¹.

Ugyanezekben az években találkozunk az öröklődő ragadványnevek első biztos példáival is. A legkorábbi ilyen a *Bordahasú* név, amely 1481-ben a második generációban bukkan fel, tehát legkésőbb ekkorra családnévvé vált¹². További korai példák ugyanezre a *Madarász* (1493)¹³ és a *Torkos* (1496)¹⁴.

A családnevek kialakulása nyilvánvalóan egy-két nemzedéken át tartott, és nem köthető egy vagy két évtizedhez. Mindazonáltal feltűnő, hogy a tárgy több különböző megközelítése során nagyon hasonló évszámokkal találkozunk (1474, 1476 körül, 1481, 1483, 1484). Talán szabad ebből arra következtetnünk, hogy az 1470 utáni években lényeges változás ment végbe a névhasználatban - legalább is Valkó megyében és a nemesség körében. Úgy tűnik, itt ekkor zárult le a családnevek kialakulásának folyamata.

3. Kompetencia és illetékesség

A királyi emberek kompetenciájának kérdésével ehelyütt nem érdemes foglalkoznunk. Közismert, hogy elsősorban birtokba iktatáshoz és vizsgálat

⁸ DF 283 335.

⁹ DI. 22 988. Vö. 1518: *Stephanus Domany de Doman, Petrus Domany de eadem Doman, Michael Arachay de Aracha, Blasius Warathkay de Warathka*, DI. 23 029.

¹⁰ DI. 74 518. Ugyanez a napon egy másik iktatóparancsban *Thomas Chazar de Waryad* néven, DI. 74 517.

¹¹ DI. 20 056. Vö. 1506: *Paulus de Lapusnak*, királyi ember Perényi Imre részére, DI. 21 535; a személy valódi neve *Paulus Laposnoky de Waradka* volt, és nemesi telke volt a Valkó megyei Varadkán, [1510-16]: DI. 48 348. Lapusnakon talán a szörényi bánzás ilyen nevű helysége (ma Lăpușnicu Mare) értendő, mert itt később román nemeseket találunk. Ez a helység ugyan csak 1603-tól adatolt, a másik két ilyen nevű faluban azonban tudtunkkal jobbágyok éltek.

¹² 1436: *Ladislaus Bodohaso de Helyefew*, DI. 12 855; 1441: *Ladislaus Bordahozo de Hyllyfew*, DF 265 943; 1447: *Ladislaus Bordahasw de Ilyefew*, DI. 14 050; 1481: *Stephanus Bordahasw de Hyllyfew*, DI. 18 438; 1481: *Stephanus Bordahasso de eadem (Bodon)*, DF 265 620.

¹³ [1474-78]: *Ladislaus Madaraz de Cherygh*, DF 265 729; 1493: *Demetrius Madaraz de Cherygh*, DI. 20 056; vö. 1525: *Nicolaus Madaraz de Cherygh*, DF 285 358.

¹⁴ 1474: *Petrus Thorkos de eadem (Herman)*, DI. 74 517; 1483: *Petrus Thorkos de Mykofalwa*, DF 285 335; 1497: *Georgius Thorkos de Mykofalwa*, DF 265 626; vö. 1499: *Franciscus Thorkos de Mykofalwa*, DF 233 299.

lefolytatásához rendelték ki őket, de emellett előfordultak egyéb esetek is, például a megintés (*admonitio*) vagy a perbeli ellenfél megidézése. Ez természetesen így volt Valkóban is. Arra nézve azonban, hogy a különböző típusú ügyek *milyen arányban* fordultak elő, egy megye forrásanyagából sem szabad következtetéseket levonnunk. A fennmaradt iratok között mindig aránytalanul gyakori az iktatóparancs, mert az iktató jelentést vagy bizonyáglevelet, fontos birtokjogi dokumentum lévén, szokás volt megőrizni, a hatalmaskodási perek iratait ellenben többnyire kiselejtezték.

Általában, mint tudjuk, az egész középkoron át az volt a szokás, hogy a királyi embert abból a megyéből jelölték ki, amelyhez az ügy kapcsolódott. Iktatás esetében az döntött, hol fekszik az átadandó birtok, vizsgálat esetén az, hogy hol történt a kivizsgálandó esemény, megintéskor vagy idézéskor pedig azt vették tekintetbe, hol lakik a megintendő és/vagy megidézendő személy. A szokás tehát ez volt, a szokástól azonban, mint tapasztaljuk, nem ritkán eltértek.

Ha az ügy netán több megyét érintett, akkor természetes volt, hogy a kijelölt királyi emberek között mindegyik megye képviselve legyen. Perényi Imre nádornak azért volt szüksége oly nagyszámú királyi emberre, mert a számára iktatandó uradalmak három megyében terültek el. Az is érthető, hogy ha két megye határán történt hatalmaskodás, akkor a vizsgálatához mindkét megyéből jelöltek embereket. Ez történt nem egy esetben a Bácsban birtokos óbudai apácák és valkói szomszédjaik, a titeli és a budavári prépostság viszályaiban.

Korántsem ennyire világos ama esetek magyarázata, amikor kifejezetten Valkó megyei ügyben más megyei nemes a királyi ember; illetve a fordítottja, amikor valkói nemeseket jelölnek ki arra, hogy másik megyében járjanak el. Az ilyesmi ugyan nem fordult elő rendszeresen, de azért kivételesnek sem mondható. Néhány esetben tudjuk vagy gyaníthatjuk, hogy a nem valkói birtokról nevezett nemes valójában valkói birtokos (is) volt. Véletlenül tudni lehet, hogy a Bodrog megyei Aranyanról származó Józsa Jánosnak 1450-től számottevő vagyona volt Valkó megyében.¹⁵ Azt is tudjuk, hogy őri Dacsó Lénárd, aki Perényi Imre részére volt jelölve 1506-ban és 1507-ben és az Ung megyei Örről (ma Sztorozsnicja, Ukrajna) vette a nevét, 1497 óta Göröcsöny (Baranya m.) földesura volt.¹⁶ Hangonyi Torma András királyi ember (1438) a Szerém megyei Hangonyt (a mai Voganj) birtokolta, de más adatból tudni lehet, hogy Valkóban része volt az erdőszádi uradalomban.¹⁷ Hasonló volt az eset a Hont megyei eredetű Palásti Vitéz Istvánnal,

¹⁵ DF 274 154.

¹⁶ 1506: DI. 21 535; 1507: DI. 21 712; 1497: DF 233 243. Utódai később göröcsönyi Lénárd(fi) néven szerepelnek, vö. 1542: Gerchen Petri Lenard, Horváth J. Gyula - Timár György, *XVI. századi dikális konkripciók Baranya megyéből*, Pécs, 1973, 36. (Klny. a Baranyai Helytörténetírás 1972. évfolyamából.) Az őri Dacsó családra: Engel Pál, *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*, Budapest, 1998, 67-68.

¹⁷ 1438: DI. 13 216; 1439: *Andreas dictus Torma de eadem (Erdewzaad)*, DI. 13 437. A családra: Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, II. k., Budapest, 1894, 261.

aki 1464-ben szerepel királyi emberként Valkóban. ő nyilván a valkói Rűcsön bírt részeket, ahol az apja, Demeter már 1438-ban birtokos volt¹⁸.

Úgy látszik, hogy a 15. században már elég következetesen betartották a szabályt, hogy megyei ügyben csak megyebeli nemes járhat el. A 14. század második feléből azonban ismerünk egy-két olyan esetet, amikor láthatóan nem ez történt. Amikor a nyúlzigeti apácák akarták 1366 táján visszaszerezni a Valkó megyei Becencet, a kijelölt királyi emberek egyike sem volt megyebeli. A Hosszúbácsiaknak a szomszéd birtokosokkal 1364-1380 között folyó viszályaiban a királyi emberek sorában nemcsak valkói nemeseket találunk, hanem hat-hét Bács megyeit is. Négyük neve több oklevélben ismétlődik, tehát nyilván nem elírásból vagy véletlenül kerültek a listára. Azt azonban, hogy hogyan és miért, nem tudjuk. A legérdekesebb ebben a vonatkozásban az az oklevél, amellyel Zsigmond 1387-ben Kórógyi István beiktatását rendelte el a Temes megyei Cseri (ma Sacoșu Turcesc) uradalmába. A szokásos gyakorlat szerint ilyenkor temesi nemesek kirendelését várnánk, ámde a hat személy között egyetlen helybéli sincs; a személyek mind valkóiak¹⁹, holott Valkó megye igencsak messze esett Cseritől. A fenti esetek magyarázatára még visszatérünk.

4. Státus

Mint láttuk, a 14. században még nem minden valkói ügyben kijelölt személy volt szükségképp birtokos a megyében. Mármost azon személyek közül, akik birtokuk neve nélkül fordulnak elő, többről nem dönthető el, hogy megyebeliek voltak-e; ott pedig, ahol ismerjük a birtok nevét, több esetben nem tudható, hogy mely megyében feküdt. Végeredményben az 1320-1526 közötti időszakból kerekén 400 olyan személyről van tudomásunk, akit egyszer vagy többször királyi embernek jelöltek és kétségtelenül valkói illetőségű volt. Az alábbiakban az ő társadalmi státusukat vizsgálom.

A feladat nem könnyű, hiszen a megye nemesi családainak legtöbbszöréről szinte semmit sem tudunk. Arról nagyjából még sejtelmünk van, melyek voltak a tekintélyes, több falut birtokló famíliák, és valamennyire arról is, melyek lehettek azok, amelyek nem vagy nem sokkal lépték túl az egyfalus nemesek szintjét. Azt azonban, hogy a nevek mögött módosabb avagy kismemesi famíliák tagjait kell-e elképzelnünk, alig-alig lehet eldönteni. Csupán néhány faluról, mint Hermán és Bodony, ahol feltűnően nagyszámú nemesről hallunk, sejtethető, hogy főleg egytelkesek lakhatták.

Végigtekintve a névsoron megállapítható, hogy a királyi ember státusa, legalább is társadalmilag, nem állhatott távol a szolgabírákétól. Igaz, Valkóból elég kevés szolgabíró neve ismert. A 36 névből azonban csak 13 olyan akad, amellyel

¹⁸ 1464: DF 233 117; 1438: *Demetrius Palasti de Rwch*, királyi ember, DI. 13 216. Hont megyében a Palásti (Paska) család Demeter nevű tagja 1425-1436 között fordul elő, fia, Vitéz István pedig 1480-82 között, ld. *Bakács István*, Hont vármegye Mohács előtt, Budapest, 1971, 358-360.

¹⁹ Hermáni, derzsfalvai, asszonyfalvai és györkönyi nemesek: *Ortvay Tivadar*, Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez, gyűjt. Pesty Frigyes, I. k., Pozsony, 1896, 153 l.

nem találkozunk a királyi emberek között, jó néhány viszont többször is előfordul. Olyan esettel, hogy a királyi ember neve mellett valaha bárminő tisztséget említenének, nem találkozunk, így természetesen egyszer sem nevezik őket szolgabírónak sem. Három esetben azonban kétségtelen, és néhány másikban is nagyon valószínű, hogy a személy a jelölése idején szolgabíróskodást viselt²⁰.

Világos az is, hogy eleinte a királyi embereket is, éppúgy mint a szolgabírákat, a legtekintélyesebb nemesek közül választották. 1300-ban Dorozsma nb. Garai István mester, a nevezetes Garaiak őse vizsgálta ki a megyében egy hatalmaskodási ügyet²¹. Az 1304-ben iktatáshoz kiküldött János fia Györk (*Jwrk*) csaknem biztosan Ibrány birtokosa volt, jómódú úr, akinek a családja 1346-ban halt ki²². Az már csak feltevés, hogy az 1298-ban iktatáshoz kiküldött Ivánka (*Joanka*) ispán az Ivánkaszentgyörgyöt (ma Ivankovo) birtokló családnak volt a tagja²³. Az viszont több mint valószínű, hogy az 1313-ban Garán szereplő királyi ember, Boor fia Miklós a Bár-Kalán nemzetséghez tartozott és a közeli Erdőszád (ma Pridvorje) birtokosa volt²⁴. 1320-tól kezdve azonban egyre ritkábban akadunk hasonló esetekre. Íme azon királyi emberek névsora, akikről többé-kevésbé biztos, hogy az egyfalus nemeseknél előkelőbb körből kerültek ki:

Maróti Kelemen (Gútkeled nb.) 1330²⁵

Bátyai István (Szentemágocs nb.) 1334, 1337²⁶

János fia Balázs (Gútkeled nb. Beletinci) 1335²⁷

Benedek fia Keled (Gútkeled nb. Szemesi) 1335²⁸

[Vajdai] Iván fia János fia István 1335²⁹

Demeter fia László (Szentemágocs nb. Szentlászlói) 1336³⁰

Zombori [Németi] Simon fi Uz 1336³¹

Bátyai Mihály (Szentemágocs nb.) 1343³²

Vajdai Miklós 1350, 1364³³

²⁰ Hárman ugyanabban az évben fordulnak elő királyi emberként és szolgabíróként: Iregi György 1491-ben (ugyanabban az oklevélben, Dl. 33 454), Mikófalvi Torkos Péter 1498-ban (DF 285 287, Dl. 75 703) és Dávidfalvi Bresanyth Illés 1515-ben (DF 282 486, 265 636). További négy esetben a személy szolgabíróskodása és királyi emberi megbízatása között csak egy vagy két évnyi eltérés van.

²¹ *Tadeusz Smičiklas* [et al.], *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae* (alább: *Smičiklas*), II-XVIII, Zagrabiae, 1904-1990, VII. k., 371, 379 l.

²² 1304: Anjou-kori oklevéltár (alább: *Anjou*), Főszerk. *Kristó Gyula*, Budapest – Szeged, 1990, I. k., 675. sz.; 1323: Gyurk fiai Ibrány birtokosai, *Anjou*, VII., 643. sz.; 1346: *A*, IV., 579.

²³ 1298: *Borsa Iván*, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, II. k., 4. füzet, 1290-1301, Budapest, 1987, 4175. sz.

²⁴ 1313: *Anjou*, III., 537. sz.

²⁵ *Varjú Elemér, Iványi Béla*, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*, I., Budapest, 1908., 63. Szerém megyében jár el.

²⁶ *Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula*, *Anjoukori okmánytár*, I.-VII., Budapest, 1878-1920 (alább: *A*), III. 117, 338.

²⁷ *Smičiklas*, X. 220.

²⁸ *Smičiklas*, X. 220.

²⁹ *Smičiklas*, X. 220.

³⁰ DF 265 855.

³¹ DF 265 855.

³² A. IV. 314.

- Berekszői Miklós, Péter és István* 1353³⁴
Mikolai Péter fia István (Miskolc nb.) 1364³⁵
Szentlászlói László fia Balázs (Szentemágocs nb.) 1364³⁶
Maróti István (Gútkeled nb.) 1372, 1376³⁷
 Szentlászlói Apor fiai Gergely és Jakab (Gútkeled nb?) 1372, 1373, 1374³⁸
 Petykei Péter 1373, 1374, 1376, 1378³⁹
Maróti Miklós (Gútkeled nb.) 1376⁴⁰
 Deszki Márton 1383⁴¹
 Pestenyei Mihály 1398⁴²
Berekszői László 1403⁴³
Maróti László (Gútkeled nb.) 1403⁴⁴
 Szentlászlói Aporfi Lőrinc és András 1403, 1404, 1409⁴⁵
 Vízközi [Alifánti] Péter fia András 1403, 1404, 1409⁴⁶
 Radófalvi (*Radol*-i) László fia Miklós 1406⁴⁷
 Radófalvi Szuggyafi János és Miklós 1430, 1435, 1437⁴⁸
 Vízközi Miklós 1430⁴⁹
 Tardi Demeter fiai Benedek és Imre (Osló nb.) 1435⁵⁰
 Tardi László fia György (Osló nb.) 1435⁵¹
Bujáki Zsigmond (Gútkeled nb.) 1437⁵²
Gáti Jakab fia Lőrinc 1437⁵³
Palinai Tamás (Hermán nb.) 1438⁵⁴
 Petykei László és Gergely 1438⁵⁵
 Petykei Miklós 1438, 1439⁵⁶
 Szentpéteri Aporfi Benedek 1441⁵⁷

³³ Dl. 91 415, Dl. 91 702.

³⁴ DF 265 552.

³⁵ Dl. 91 702.

³⁶ Dl. 91 702.

³⁷ DF 265 681, DF 265 572

³⁸ DF 265 681, DF 265 569, DF 265 694.

³⁹ DF 265 573, DF 265 694, DF 265 572, DF 265 579.

⁴⁰ DF 265 572.

⁴¹ Dl. 6761.

⁴² Dl. 8301.

⁴³ Dl. 33 538.

⁴⁴ Dl. 33 538.

⁴⁵ Dl. 33 774, Dl. 8938, Dl. 9567.

⁴⁶ Dl. 33 774, Dl. 8938, Dl. 9567.

⁴⁷ DF 265 863.

⁴⁸ DF 233 441, Dl. 12 743, Dl. 13 116.

⁴⁹ DF 233 441.

⁵⁰ Dl. 12 743.

⁵¹ Dl. 12 743.

⁵² Dl. 13 116.

⁵³ Dl. 13 116.

⁵⁴ Dl. 13 216.

⁵⁵ Dl. 13 216.

⁵⁶ Dl. 13 216, 13 437.

Vízközi János 1441⁵⁸

Tardi Gergely (Osli nb.) 1472⁵⁹

Petykei Mihály 1474⁶⁰

[Radófalvi] Szuggyafi Péter 1474⁶¹

Váraljai [Tallóci] Bánfi Ferenc és János 1478⁶²

Tardi Benedek (Osli nb.) 1491, 1495, 1498, 1499⁶³

Batrovci Zoltai Balázs 1513⁶⁴

Szentpéteri Kragul György 1525⁶⁵

A megnevezetteket mindazonáltal nem a megyei nemesség krémjeként kell elképzelnünk. Legtöbbjükéről csak annyi tudható vagy sejthető, hogy *egy falunál nagyobb* birtokuk volt. Azt a néhány személyt, akinek - ill. családjának - 100 telket meghaladó vagyona lehetett, kiemeléssel jeleztem. Látható, hogy az 1382-1526 közti időből mindössze öt-hat ilyen szedhető össze. Főnemes egy sincs köztük, pedig Valkó a mágnásdinasztia földje volt: itt volt a hazája ill. székhelye a Garai, Újlaki, Zsámboki (Gilétfi és Ajnárdfi), Maróti, Kórógyi, Alsáni, Nevnai Treutel családoknak. De nincsenek képviselve olyan, szintén előkelő megyei családok sem, mint a 15. században kihalt Szentszalvatóriak, Hosszúbácsiak és Harapkői Botosok, vagy a később betelepülő gibárti Keserűk és Matucsinaiak.

Ha figyelmesen tanulmányozzuk a fenti névsort, két megfigyelést tehetünk. Az egyik azonnal szembetűnő; nevezetesen, hogy vagyonosabb királyi emberek 1360 tájáig viszonylag sűrűn fordulnak elő, később azonban - az ismert esetek növekvő számához képest - elvétve. Magyarán, a királyi ember státusában I. Lajos idején ahhoz hasonló társadalmi süllyedés figyelhető meg, mint ami az ország más megyéiben ugyanakkor a szolgabírák körében tapasztalható.

Észrevehetjük azt is, hogy előkelőbb nemesek többnyire együtt, ugyanazon ügyben fordulnak elő. Ritka az olyan eset, hogy a kijelölt királyi emberek státusa nagyon különbözzék; inkább azt tekinthetjük általánosnak, hogy hasonló társadalmi körhöz tartoznak. Legtöbbjük közönséges nemes, amilyen százával akadt minden megyében; de kivételképp találunk néhány olyan névsort is, amelyben az átlagnál "jobb" nevek sorakoznak. Nem sok ilyen volt, hiszen a listánkon 40 ilyen név szerepel az 1350-1526 közti időszakból, és ez mindössze néhány százaléka az ismert királyi embereknek. Honnan mégis ezek a kivételek? A jelenség magyarázatához át kell térnünk vizsgálódásunk utolsó, legizgalmasabb problémájára, a királyi emberek kiválasztásának módjára.

⁵⁷ DF 265 943.

⁵⁸ DF 265 943.

⁵⁹ DI. 34 307.

⁶⁰ DI. 74 518.

⁶¹ DI. 74 518.

⁶² DF 265 638.

⁶³ DF 233 473, DF 276 737, DI. 75 701, DF 233 299.

⁶⁴ DF 285 320.

⁶⁵ DF 259 696.

5. A királyi emberek kiválasztása

1398. február 20-án Zsigmond Budáról írásbeli parancsot küldött a bácsi káptalannak. Értesítette benne, hogy a hűtlenségbe esett és ezért jószágvesztésre ítélt Atyai Szár János összes birtokát egykor Kükei Somrákosnak adta, most azonban, hogy Kükei örökös nélkül meghalt, a birtokok visszaszálltak rá, ő pedig örök jogon Maróti János macsói bánnak adományozta őket. Utasította a káptalant, hogy a levélben megnevezett királyi emberek egyikével szálljon ki a helyszínre, ott a királyi ember végezze el Maróti bevezetését a birtokba, majd az ügy lefolyásáról a káptalan írásban tegyen neki jelentést. A parancs az alábbi nyolc személyt nevezte meg lehetséges királyi emberként: Bélai Miklós fia János, Bodonyi Domokos vagy Miklós, Házásfalvi Sisa Gergely (a parancsban helytelenül: Gregorius de Sasa), Csiki Márk vagy György, Pestenyei Mihály, Szentmiklósi Gál. Az iktatást végül, mint a káptalan március 25-én kelt okleveléből kitűnik, a negyedikként megjelölt Házásfalvi hajtotta végre⁶⁶.

Az oklevél, akárcsak a hozzá hasonlóképzerei, valóságos rejtély elé állítja a történészt, és aligha véletlen, hogy a megoldásra még senki sem tett kísérletet. A megnevezett nyolc személyt vizsgálva kitűnik ugyanis, hogy a kancellária meglepően pontos információkkal rendelkezett az ügyről. Mint látni fogjuk, a kijelölt személyek közül hat biztosan életben volt ebben az időben, csakugyan mind valkói nemesek voltak, sőt a topográfia nyomozása során még az is kiderül, hogy mind a megye ama részében laktak, ahol az iktatandó birtokok elterültek, némelyek éppenséggel a közvetlen szomszédságban. A rejtély mármost a következő: *Honnan tudta* a királyi kancellária *Budán* ennyire döbbenetes pontossággal, hogy kik alkalmasak egy birtokba iktatás elvégzésére a távoli *Valkó megyében*, az ország déli határán?

Megoldásként első látásra bizonyára az a gondolat merül fel bennünk, hogy kellett léteznie valamiféle központi nyilvántartásnak az egyes megyékben mozgósítható nemesekről. Persze, ha volt ilyen, nagyon pontosnak, részletesnek és naprakésznek kellett lennie, mert mint láttuk, még arra is módot adott, hogy a néhány száz valkói nemes közül csupa közelben lakót lehessen kijelölni a feladatra. Tovább töprengve belátjuk, hogy egy effajta nyilvántartás létrehozása és gondozása alighanem még egy újkori államhivatalt is túl nehéz feladat elé állított volna, nemhogy egy 14. századi kancelláriát. Aztán mihamar belátjuk azt is, hogy az egész ötletet mindenestül el kell vetnünk. Végére a kancellária nemcsak Budán vagy Visegrádon, hanem *bárhol, akár külföldön is* képes volt egy ilyen parancslevelet kiállítani. 1389. november 12-én például Zsigmond "Rácországból", Nekudim vár közelében levő táborából utasította a boszniai káptalant, hogy Kórógyi Istvánt iktassa be a Valkó megyei Németibe és tartozékaiba. A levelet a titkos kancellária állította ki, és a körülmények ellenére képes volt őt olyan királyi

⁶⁶ DI. 8301. A káptalani oklevél kivonata: Zsigmondkori oklevéltár, összeállította Mályusz Elemér, I-II, Budapest, 1952-1958 (alább: Zs.), I., 5226 sz.

embert ajánlani, akik a megye megfelelő részéből származtak, éppen onnan, Eszék vidékéről, ahol Németi feküdt⁶⁷.

Királyi emberek központi nyilvántartását eleve nem igen tudjuk elképzelni; azt azonban végképp nem, hogy ezt az uralkodó a hadjárataira is magával hurcoltatta; éspedig pusztán azért, hogy bármely pillanatban képes legyen megfelelő iktatóparancsot iratni. Végére, ha csakugyan létezett volna ilyen kartoték, elég lett volna hadjáratkor csupán az adománylevelet kiállítani, a beiktatás elrendelésével pedig várhattak volna, amíg az uralkodó hazaérkezik. Ámde sohasem tettek így. Bárhol tartózkodott is a király, az adománylevelet és az iktatóparancsot legtöbbször - az idézett szerbiai példában is - ugyanaznap állították ki. Soha és sehol nem okozott tehát gondot sem a nagy, sem a titkos kancelláriának, hogy bármely feladatra, amely adódott, bármikor a megfelelő királyi embereket jelölje ki.

Minderre csak egyetlen lehetséges magyarázat létezik: az, hogy *a királyi embereket maga a kérelmező nevezte meg*, vagyis az a személy (ill. jogi képviselője), akinek érdekében az illető parancslevelet kiállították. Ez nem sejtés, hanem bizonyosság, a problémának ugyanis nem képzelhető el semmiféle más megoldása. A tétel tehát, evidencia lévén, nem szorul bizonyításra. Mégis megemlítem, hogy éppen Valkó megyéből találunk rá azért írásos bizonyítékot is. A Zay család levéltárában, ahol nagyon sok olyasmi őrződött meg, amit máshol kidobtak, van egy fogalmazvány, amelyet Szentpéteri László deák, a későbbi rendi kincstartó vetett papírra valamikor 1474 és 1478 között⁶⁸. Ebben rokona, Récsényi Surányi János több rendbeli hatalmaskodását foglalta össze, pontosan azon a módon és formában, ahogyan vizsgálati parancsokban volt szokás. A tényállás kifejtését befejezván a lap aljára a következőket írta még: *ho(mines) r(egii) Sebastianus aut Gregorius de Wassad, Ladislaus Madaraz de Cherygh, Stephanus de Bathya, Symon de Cherygh, Georgius Rwchy. Evocat Bozna, inquirat Kew, inquisitoria comiti de Walko.*

Mindenki, aki valamennyire is jártas az oklevéltanban, azonnal észreveszi, hogy az irat nem más, mint *három* hasonló tartalmú királyi (vagy országbírói) vizsgálati parancs *közös* fogalmazványa. Szentpéteri nyilván a maga vagy az ügyvédje számára készítette, hogy a kancelláriával ennek alapján kiállíttassa az ebben az időben szokásos számú, azaz három parancslevelet. Kiderül, hogy az ügyfél maga választotta ki nemcsak az eljáró intézményeket, hanem még azok szerepkörét is. Szentpéteri, mint látjuk, úgy "intézkedett", hogy a két egyszerű vizsgálatot az illetékes megye és a kőí káptalan tartsa meg, ama harmadikat pedig, amely az ellenfél megidézését is magába foglalja, a boszniai káptalan foganatosítsa. Számunkra azonban ezúttal ennél is érdekesebb, hogy - amint feltételeztük - *Szentpéteri maga választotta ki a királyi embereket.*

Ha ez így volt, akkor abból az következik, hogy a királyi embereknek olyanoknak kellett lenniük, akik így vagy úgy közel álltak az érdekelt félhez. Leggyakrabban bizonyára (vagy talán csak remélhetően) azért kerültek a listájára,

⁶⁷ DL 7530.

⁶⁸ DF 265 729.

mert közhitelű és pártatlan voltuk közismertnek számított. Voltak továbbá, akikről tudni lehetett, hogy hivatalból gyakran járnak el efféle ügyekben. Elsősorban a szolgabírák számítottak ilyennek, s ez magyarázhatja gyakori előterjesztésüket királyi emberként.

Nyilvánvaló azonban, hogy ha a tételünk igaz, akkor az esetek zömében ennél sokkal közelebbi viszonyt kell feltételeznünk ügyfél és királyi ember között. Ha az ügyfél maga választhatta ki az ügyében eljárókat, akkor aligha állhatta meg, hogy ne főleg olyanokat terjesszen elő, akikhez rokoni, baráti, esetleg szolgálati kapcsolat fűzi. Az első kettőről - rokonságról és baráti viszonyról - köznemesek esetében gyakorlatilag nincs információnk, olyan eseteket azonban feltétlenül kell találnunk, ahol a királyi ember az ügyfél szolgálatában állt.

Vannak is ilyenek, elég szép számmal. Vegyük mindjárt azt a névsort, amelyet Maróti János 1398. évi iktatóleveléből idéztünk. Az elsőként javasolt királyi ember *Bélai Miklós fia János*. Egy pontosan ilyen nevű személynek - és a fiának, Miklósnak - Maróti 25 évvel később, 1423-ban nem kevesebb mint két falut ajándékozott, ama szolgálatokért, amelyeket Bélai a bán boszniai fogsága idején (1415-18) és más alkalmakkor tett. Nem kételkedhetünk benne, hogy mind 1398-ban, mind 1423-ban ugyanarról a személyről van szó, és abban sem, hogy ez a személy egész idő alatt Maróti szolgálatában állt⁶⁹. A nyolcadik név az 1398. évi listán *Szentmiklósi Gál*. Róla azt találjuk, hogy 1399-ben Zsigmondtól három valkói falut kapott adományba Ivánkaszentgyörgy tartozékaiból egy bizonyos Bylus fia Thordas-sal közösen⁷⁰. Nincs a birtokunkban olyan adat, amely szerint Szentmiklósi Maróti familiárisa lett volna, ám ez a körülményekből mégis következik. Társa ugyanis nyilván egy személy azzal a Régyi Belos fia Tordassal, aki a következő években kétszer is előfordul Maróti embereként⁷¹. Szentmiklósi is nyilvánvalóan Maróti szolgálatában állt, amikor az adományt kapta, s bizonyára már az előző évben is, amikor a bán királyi embernek terjesztette fel. 1403-ban és 1404-ben megint találkozunk vele mint királyi emberrel, előbb Maróti familiárisa, Bujáki László, majd maga Maróti listáján⁷².

Az 1398-ban szereplő többi hat személy és Maróti viszonyáról nincs ennyire közvetlen információnk, de néhányukról azért módunk van megtenni bizonyos megfigyeléseket. *Bodonyi Miklós* például további négy alkalommal fordul elő királyi emberként. 1404-ben és 1409-ben maga Maróti, 1399-ben és 1403-ban az említett Szentmiklósi Gál és Régyi Tordas, illetve Bujáki László javasolták.⁷³ *Bodonyi Domokossal*, aki Miklósnak nyilván rokona volt, 1399-ben találkozunk még egyszer mint királyi emberrel, ezúttal Szentmiklósi és Tordas

⁶⁹ DF 218 688.

⁷⁰ DF 265 861, Zs., I., 6103 sz.

⁷¹ 1406-ban Maróti bobovaci (Bosznia) várnagya (Zs., II., 4802 sz.), 1410-12 táján még mindig Maróti familiarisa (Zs., II., 8155 sz.).

⁷² 1403: DI. 33 774, vö. Zs., II., 2775 sz.; 1404: DI. 8938. Bujáki Marótinak egyúttal másodfokú unokatestvére is volt.

⁷³ 1404: DI. 8938; 1409: DI. 9567; 1399: DF 265 861; 1403: DI. 33 774. Bujáki Marótinak egyúttal másodfokú unokatestvére is volt, vö. Zs., II., 2775 sz.

részére. *Házásfalvi Sisa Gergely* Szentmiklóssival és Bodonyival együtt szerepel a királyi emberek listáján 1403-ban és 1404-ben.

Szükséges megjegyezni, hogy a fenti adatok nem egy nagyobb adathalmaz célzatosan összeválogatott elemei. Másszóval nincs arról szó, hogy a nevezett személyek Maróti körén kívül esetleg más valaki körében is felbukkannának. Nem, több adatot nem ismerünk róluk, csak azokat, amelyekről szó volt. Ezek pedig egyértelműen bizonyítják, hogy a kör tagjai szoros kapcsolatban álltak mind egymással, mind pedig közös urukkal, Maróti János bánnal.

Mint látjuk, az 1398-ban Maróti által királyi emberként megnevezett nyolc személy közül ötről lehetett igazolni vagy valószínűsíteni, hogy a környezetéhez tartoztak. Ezért nyugodtan feltehetjük, hogy ugyanez volt érvényes a többi háromra is. Csiki Márk és György neve nem fordul elő más alkalommal, de a hetedikről, *Pestenyei Mihály*ról tudni lehet valamennyit. Az ő pályája jóval bonyolultabban alakult, mint társaié, de történetesen azt is tudni, hogy miért. Neki Marótival eleve nem lehetett felhőtlen a viszonya, mivel hajdan, ifjúkorában évekig perben állt a bán családjával három valkói birtokért, és 1372-ben ő nyert⁷⁴. Később Kórógyi István macsói bán oldalán találjuk, akit 1385-ben baranyai alispánként helyettesített⁷⁵. Feltehetően csak Kórógyi halála után, 1397-ben lépett át Maróti familiájába, és már az 1403. évi felkeléskor urával szembefordulva a lázadók oldalára állt. El is vesztette összes birtokát, és Maróti familiárisa, a már említett Bujáki László kapta meg őket⁷⁶.

A fentiekhez hasonló esetet bizonyára rengeteget találunk, ha más vidékek és korszakok szereplőit is olyan jól ismernénk, mint – a Zsigmondkori Oklevéltárnak köszönhetően – az 1400 körüli éveket. Nyilván felette gyakran esett meg, hogy az érdekelt fél a királyi emberek listájára a saját szolgálatában állókat válogatta össze, hiszen még a szegényesen dokumentált Valkó megye történetéből is jócskán akad erre példa. Egy bizonyos Kenéz István 1356-ban a Hosszúbácsiak ügyvédjeként szerepel, majd 1373-1380 között egy Bodonyi Kenéz Istvánnal – nyilván ugyanazzal a személlyel – találkozunk négy esetben is mint királyi emberrel ugyanennek a családnak az ügyeiben⁷⁷. A Kórógyi István által 1389-ben javasolt királyi emberek egyike Hermáni Dávid volt. Kétségtelenül ugyanez a Hermáni Dávid állt 1403-ban kórógyi várnagyként a család szolgálatában⁷⁸. Verei Iváconnnal 1423-ban mint Alsáni János familiárisával találkozunk Bács megyében. 1428-ban ugyanő, nyilván nem véletlenül, Alsáni másik familiárisa, Puchel Kristóf listáján kerül a szemünk elé⁷⁹. Pacsintai Lőrinc 1458-ban Garai

⁷⁴ Az ítéletlevél: DF 265 859.

⁷⁵ *Engel Pál*, Magyarország világi archontológiája 1301-1457 (alább: Archontológia), Budapest, 1996, I., 103.

⁷⁶ Csak a Berki birtokra szóló iktatóparancs maradt fenn, 1403: Zs., II., 2775. sz. 1417-ben megtudjuk, hogy maga Pestenye is Bujákié lett, DI. 10 594. Végül, 1439-ben a fiai birtokában bukkannak fel azok a jószágok is, amelyeket Pestenyei 1372-ben ítélettel elnyert, DF 218 748.

⁷⁷ 1356: DF 265 553; 1373: DF 265 569; 1374: DF 265 694; 1376: DF 265 572; 1380: DI. 33 678.

⁷⁸ 1389: DI. 7530; vö. *Engel Pál*: Archontológia, I., 346.

⁷⁹ 1422: A Zichy és Vásónkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára, ed. Kammerer Ernő, VIII., Budapest, 1895., 62; 1428: DF 259 691. Puchel Kristófra *Engel Pál*: Archontológia, II., 199.

László nádornak volt a vicsadali tiszttartója. Ugyanőt később a nádor fia, Garai Jób három ízben (1464, 1465, 1472) jelölte királyi embernek⁸⁰. Logotai Okosz (*Okoz*) Miklóst 1472-ben a grabarjai Beriszlók terjesztik fel ugyanezre, 1475-ben pedig bizonyos *Okos* Miklós kerül élénk ugyanezen család szolgálatában⁸¹. A Jagelló-korból is idézzünk két példát, ezúttal Perényi Imre nádor királyi embereinek 1506. és 1507. évi hosszú névsorából. Őri Dacsó Lénárd, akiről más összefüggésben már volt szó, a nádorné, Kanizsai Dorotya első férjének, Geréb Péter nádornak volt a vezető familiárisa és éveken át valpói várnagya⁸². Henyei Bernát az utóda volt, és urától Szombathely kastélyt kapta 1519 előtt.

Immár az is világos, hogyan működhetek a 14. század folyamán királyi emberek olyan megyék területén, ahol nem volt birtokuk. Kórógyi István 1387-ben nyilván azért nevezett meg valkói kisnemeseket avégett, hogy Temes megyei uradalmába beiktassák, mert abból a megyéből nem ismert senkit. A Hosszúbácsiak bizonyára azért foglalkoztattak sűrűn Bács megyei nemeseket valkói ügyeikben, mert ezek valami okból közelebb álltak a családhoz, mint megyebeli társaik. Ha pedig a nyúlzigeti apácák pereskedtek egykori valkói birtokukért, Bencencért, honnan hozhattak volna királyi embert máshonnan, mint olyan megyékből, ahol kiismerték magukat?

Mindebből végül is az tűnik ki, hogy a királyi emberek névsorai a történetész számára sokkal fontosabb források, mint eddig hittük. Elsősorban a társadalomtörténet számára nyitnak meg olyan új forráscsoportot, amelynek létéről eddig nem volt tudomásunk. A királyi emberekkel eddig keveset törődtünk, és legnagyobb tudásaink egyike, Mályusz Elemér kifejezetten száműzte őket a Zsigmondkori Oklevéltár kivonataiból, érdektelen ballasztanyagként tartva. "Következetesen mellőzi a kivonat az iktatóparancsokból vagy jelentésekből a királyi emberek neveit, kivéve, ha azok az udvarból küldettek ki" írta az 1. kötet előszavában 1951-ben. Ezen a gyakorlaton csak Borsa Iván változtatott a sorozat legutóbb megjelent 5. kötetében. Mindig jól működő történetési ösztönével megérezte, hogy olyan információhalmazról van szó, amely nemcsak pusztán genealógiai szempontból tarthat számot érdeklődésre, hanem sok más vonatkozásban is.

Mint előljáróban jeleztem, ezzel korántsem tekinthető a téma lezártnak, sőt a kutatása remélhetően most veszi csak a kezdetét. Egyelőre még nagyon sok mindent nem tudunk. Nem tudjuk például, mióta volt szokás a királyi embert az ügyféllel kijelöltetni. Az Árpád-korban, amikor a birtokba iktatást nem egyszer ispánok vagy püspökök végezték, még aligha volt így. Mikor történt a változás, és miért? Továbbá: igaz-e, hogy egyidejűleg következett be társadalmi "lecsúszás" a szolgabírák és a királyi emberek státusában, mint véltük? Ha igen, mi ennek a magyarázata, és összefügg-e valamiképp a királyi emberek kijelölésével?

⁸⁰ 1458: DI. 34 214; 1464: DF 233 117; 1465: DI. 16 259; 1472: DI. 34 136.

⁸¹ 1472: DI. 34 307; 1475: DI. 26 009.

⁸² 1494: DI. 20236; 1497: DF 233 243; volt várnagy 1501: DF 265 838.

Homines regii im Komitat Vukovar (Valkó)

(Zusammenfassung)

Im spätmittelalterlichen Ungarn waren homines regii in Tausenden von Dokumenten erwähnt, weil sie traten in verschiedenen Rechtssachen auf und galten dabei als offizielle Vertreter der Zentralgewalt. Sie bekamen ihre Ermächtigung zugunsten einer natürlichen oder rechtlichen Person, und ihre Aufgabe bestand darin, die Sache für ihn im Namen des Königs d. h. der Zentralgewalt zu erledigen; so ihn in den Besitz eines Gutes einzuführen, seine Klage gegen eine andere Partei zu untersuchen, seine Schaden abzuschätzen, den Beklagten vor Gericht zu laden u. ä. Ihr Befugnis war jedesmal auf eine einzige Aufgabe begrenzt und endete mit der Erledigung. Bei jeder Angelegenheit waren mehrere Personen im Befehlsbrief als mögliche homines regii genannt, und einer von ihnen führte dann an Ort und Stelle die genannte Aufgabe aus. Da Zehntausende von mittelalterlichen Dokumenten über solche Rechtssachen berichten, die Zahl der Leute, welche in ihnen als homines regii empfohlen wurden, beläuft sich auf Hunderttausende.

Die Mitwirkung der homines regii bei Rechtsangelegenheiten wirft mehrere Fragen auf, darunter stellt die Weise ihrer Auswahl einen Rätsel von besonderer Interesse dar. Bisher wurde keine Studie dem Problemenkreis gewidmet, und der Verfasser versucht nun einige Fragen zu beantworten mit Hilfe einer Kartotek, welche er über alle bekannten homines regii (829 Personen), welche im ehemaligen Komitat Vukovar (ung. Valkó) in der Zeitspanne 1301 bis 1526 tätig waren, aufgestellt hat. (Das Gebiet des Komitats ist heute zwischen Kroatien und Jugoslawien geteilt.)

Bis zum Anfang des 14. Jahrhunderts war der Homo regius vom König ernannt. Seit 1319 war es üblich, mehrere (zuerst nur zwei) Personen dem glaubwürdigen Ort zur Ausführung der Aufgabe zu empfehlen. Seitdem stieg die Zahl der im Befehlsbrief genannten Homines regii immer höher, und unter König Ludwig I. (1342-82) enthielten einige Listen sogar 7 oder 8 Namen. Unter den Jagellonenkönigen (1490-1526) findet man in einigen Urkunden 15 und 19 Namen als möglichen Homines Regii. Für den Zeitraum 1387 bis 1500 ergab sich die Zahl der empfohlenen homines regii in Durchschnitt als sechs (5,9).

An den benutzen Namensformen kann man die Ausbildung der Familiennamen studieren. Im 14. Jahrhundert waren sie noch unbekannt, und die Personen wurden mit dem Namen ihres Vaters und/oder mit einem Nicknamen identifiziert. Im Laufe des 15. Jahrhunderts erstarrten einige Namensteile als erbare Familiennamen, die ersten sicheren Beispiele dafür stammen aus der Regierungszeit von Matthias Corvinus (1458-1490).

Die homines regii kamen vor allem aus dem Kleinadel, und viele von ihnen funktionierten als Adelsrichter (judices nobilium) des Komitats. Bis Ende des 14. Jahrhunderts kam es häufig vor, dass sie ausser dem Gebiet ihres Komitats tätig

waren. Am Wandel der gebrauchten Namensformen lässt sich der Aufkommen und Stabilisierung der Familiennamen verfolgen.

Der Verfasser versucht auch zu beweisen, dass die als homines regii empfohlenen Personen vom Begünstigten selbst vorgeschlagen wurden, d.h. von der Person, für welche sie in der gegebenen Rechtssache dann aufzutreten hatten. Daraus ergibt sich die Folgerung, dass die Auswahl der homines regii gesellschaftlich motiviert sein sollte, und die Auserwählten des äfteren aus dem Kreise der Freunde, Verwandte oder Dienstleute der interessierten Partei stammten. Es wird an Beispielen dargestellt, wie die Auswahl in der Praxis vor sich ging. Der Verfasser kommt zur Schlussfolgerung, dass man die Listen der homines regii in der Zukunft als wichtige Quellen für die Sozialgeschichte in Betracht ziehen soll.